

Sima SÜLEYMANLI

*BDU-nun Hüquq fakültəsinin doktorantı,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: s.suleymanli@hotmail.com*

MƏDƏNİ İRS OBYEKTlərİNİN QANUNSUZ DÖVRİYYƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ YARDIM

Açar sözlər: mədəni irs obyektləri, qanunsuz dövriyyə, hüquqi yardım, beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq, beynəlxalq müqavilə, milli qanunvericilik.

Ключевые слова: объекты культурного наследия, незаконный оборот, юридическая помощь, международно-правовое сотрудничество, международный договор, национальное законодательство.

Keywords: cultural heritage objects, illegal trafficking, legal assistance, international legal cooperation, international treaty, national legislation.

Hüquqi sistemlərin yaxınlaşmasına və vahid hüquqi məkanın yaradılmasına xidmət edən beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın mühüm ünsürünü beynəlxalq hüquqi yardım təşkil edir [12, s.15]. Əslində hüquqi yardım konkret məsələnin həlli istiqamətində hüquqi əməkdaşlığı ifadə edir və milli hüquq sistemlərinin əməkdaşlığına xidmət edir. Eyni zamanda beynəlxalq hüquqi yardım “dövlətlərin beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq əməkdaşlıq etmək üzrə hüquqi öhdəliklərinin realizəsinin hüquqi formasını təşkil edir” [14, s.7]. Beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq və beynəlxalq hüquqi yardım anlayışlarının nisbəti ilə bağlı hüquq ədəbiyyatında mövcud olan yanaşmalara [5, s.37-38] rəğmən, qeyd edək ki, beynəlxalq hüquqi yardım beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın tərkib hissəsi olmaqla onun bir formasını təşkil edir. Eyni zamanda hüquqi yardım cinayətkarlıqla mü-

barizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən biridir [9, s.156]. Əlbəttə burada ilk növbədə beynəlxalq hüquqi əməkdaşlıq nəzərdə tutulur. Təsadüfi deyildir ki, AR-in ikitərəfli beynəlxalq müqavilə təcrübəsində bəzən bağlanan müqavilələrin məhz “hüquqi əməkdaşlıq haqqında” adlanmasına rast gəlinir. Məsələn, AR və Türkiyə Respublikası arasında mülki və ticarət işləri üzrə hüquqi əməkdaşlıq haqqında 2002-ci il Müqaviləsinin [1] məqsədlərindən birini, “hər iki Razılığa Gələn Tərəfin ədliyyə idarələri tərəfindən ... qarşılıqlı hüquqi yardım göstərmək üçün əməkdaşlığı ... tənzimləmək” (m.1) təşkil edir.

Hüquq ədəbiyyatında beynəlxalq hüquqi yardımın hüquqi təbiəti ilə bağlı bir-birindən fərqli mövqelər mövcuddur. Fərqli mövqələrin mövcudluğu şəraitində ilk olaraq bu institutun məxsusi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək lazımdır. Biz bu təhlili mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə nümunəsində aparmağa çalışacağıq. Əlbəttə, bu təhlil zamanı müəyyən terminlərə də aydınlıq gətiriləcəkdir.

Öncəliklə, “hüquqi yardım” anlayışının mahiyyətinə bir nəzər yetirmək lazımdır. Belə ki, bu anlayış bir neçə mənə kəsb edir. Bir halda “hüquqi yardım” AR Konstitusiyasında (m.61) təsbit edilən hüquqi yardımı almaq hüququnun məzmun ünsürü qismində çıxış edir. Bu mənada “hüquqi yardım özündə, şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə hüquqi maarifləndirməni hüquqi məsləhətin verilməsini və digər hüquqi köməyin göstərilməsini ehtiva edir [7, s. 9]. Yeri

gəlmişkən, bir çox beynəlxalq müqavilələrdə, məsələn, BMT-nin Transmilli mütəşəkkül cinayətkarlığa qarşı 2000-ci il Konvensiyasının (AR 2003-cü ildən tərəfdardır) [4, c.3, s.333] 25-ci maddəsində və AR Cinayət-Prosessual Məcəllənin 19-cu maddəsində təsbit olunan zərər çəkmiş, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin müdafiəsi çərçivəsində onlara yardım göstərilməsinin təmin edilməsi də bu mənada başa düşülməlidir. Bizim təhlil etməyə çalışdığımız digər mənada “hüquqi yardım, bir qayda olaraq, müraciət edən dövlətin qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş müxtəlif prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur” [6, s.119]. Nəzərə almaq şərti ki, hər iki mənada hüquqi yardımın məqsədi, hüquq subyektlərinin hüquqi müdafiəsini təmin etmək təşkil edir.

Digər tərəfdən, hüquqi yardım daha geniş məzmunla malik olan “yardım” anlayışına daxildir. Bu baxımdan hüquqi yardımı “yardım” anlayışına daxil olan digər yardımlardan (beynəlxalq, inzibati, texniki və s.) fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında 1972-ci il UNESCO Konvensiyasına (AR 1993-cü ildə tərəfdar çıxıb) [25] əsasən, beynəlxalq yardım və beynəlxalq əməkdaşlıq mədəni irsin beynəlxalq mühafizəsi sisteminin tərkib hissəsini təşkil edir. Bu yardımın məqsədi, Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi Fondu çərçivəsində mədəni irs obyektlərinin mühafizəsi istiqamətində üzv dövlətlərə göstərilən maliyyə və digər, o cümlədən texniki yardımların göstərilməsidir. Bundan başqa, 1970-ci il UNESCO Konvensiyasının [4, c.1, s.813-823] 17-ci maddəsinə uyğun olaraq üzv dövlətlərin müraciəti əsasında onlara UNESCO tərəfindən aşağıdakılarla bağlı texniki yardım göstərilə bilər: informasiya və marifləndirmə; məsləhətləşmələr və ekspert xidmətləri; əlaqələndirmə və xeyirxah xidmətlər. Qarşılıqlı texniki yardımla bağlı müddəalar bir çox beynəlxalq müqavilələrdə də təsbit edilir. BMT-nin Transmilli mütəşəkkül cinayətkarlığa qarşı 2000-ci il Konvensiyasının 29-cu maddəsinə müvafiq olaraq, iştirakçı dövlətlər mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsinə yardım edə biləcək texniki yardımın edil-

məsinə kömək edirlər. Məzmun baxımından hüquqi yardımla daha çox yaxın olan inzibati yardımdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, beynəlxalq müqavilə təcrübəsində qarşılıqlı inzibati yardımla qarşılıqlı hüquqi yardım fərqləndirilir. Belə ki, Xaricdə inzibati məsələlərə dair informasiya və ifadələrin əldə olunması haqqında 1978-ci il Avropa Konvensiyasının (AR 2000-ci ildə tərəfdar çıxıb) [2, s.179-188] 1-ci maddəsinə əsasən, onun müddəaları maliyyə və ya cinayət işlərinə tətbiq edilə bilməz. Bu kontekstdə mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinə aid edilə bilməsi baxımından Gömrük hüquqpozumalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati hüquqi yardım haqqında 1977-ci il Nayrobi Konvensiyasını (AR 2002-ci ildə tərəfdar çıxıb) [4, c.3, s.119-140] və Beynəlxalq Gömrük Təşkilatı çərçivəsində qəbul edilən Gömrük işlərində qarşılıqlı inzibati yardım haqqında 2003-cü il Yoxannesburq Konvensiyasını (AR tərəfdar çıxmayıb) [24] göstərmək olar. Həm Nayrobi, həm də Yoxannesburq Konvensiyasının 2-ci maddəsində birbaşa olaraq qeyd olunur ki, onun müddəaları yalnız qarşılıqlı inzibati yardıma tətbiq edilir. Nayrobi Konvensiyasının Mədəni irs obyektlərinin qaçaqmalçılığına qarşı aparılan fəaliyyətə yardım adlanan XI Əlavənin (AR tərəfdar çıxmayıb) müddəalarına əsasən, mədəni irs obyektlərinin qaçaqmalçılığına səbəb olan əməliyyatlar, bu əməliyyatlarda iştirak edən şəxslər və istifadə olunan nəqliyyat vasitələri, qaçaqmalçılıqda istifadə olunan yeni vasitələrlə bağlı məlumat toplanması, gömrük idarələrinin öz təşəbbüsü ilə bu məlumatların mübadiləsi, müşahidə ilə bağlı yardım və s. inzibati yardıma aid edilir.

İnzibati yardımdan fərqləndirilməsi istiqamətində hüquqi yardım, bir qayda olaraq ədliyyə orqanlarının prosessual hərəkətlərini özündə ehtiva edir. AR-in Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında 2001-ci il Qanununa [18] əsasən (m.2.1.), hüquqi yardım, sorğu edən dövlətin səlahiyyətli orqanları tərəfindən istintaq edilən və ya məhkəmə baxışında olan cinayətlə bağlı həyata keçirilməli olan prosessual hərəkətlərdən ibarətdir. Burada məhkəmələrin xüsusi önəm kəsb etməsi baxımından məhkəmələrin iştirakı olan

hüquqi yardım ümumi hüquqi yardımın növü qismində çıxış edir [16, s.489]. Bu baxımdan yardıma aid prosesual hərəkətlərin *məhkəmə tapşırığı əsasında* həyata keçirilməsi hüquqi yardımın özünəməxsus xüsusiyyətini təşkil edir. Belə ki, AR-in bəzi dövlətlərlə bağladığı hüquqi yardım haqqında müqavilələrin adında da “məhkəmə yardımı” terminindən istifadə edilməsini də bununla izah etmək olar. Məsələn, AR və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında mülki və ticarət sahəsində hüquqi və məhkəmə yardımı haqqında 2006-cı il Müqaviləsinin [1, s.24-30] adından fərqli olaraq məzmununda bu fərqləndirmə yetərinə aparılmışdır. Amma Müqavilənin adında belə bir fərqləndirmənin aparılmasına səbəb, hesab edirik ki, mülki və ticarət sahəsində hüquqi yardımın aid edildiyi prosesual hərəkətlərin: məhkəmə çağırışları və digər məhkəmə sənədlərinin təqdim edilməsi; yazılı vəsatət və ya tapşırıq vasitəsilə dəlillərin götürülməsi; qərar və ya barışıq sazişlərinin tanınması və icrası (m.4), bir qayda olaraq məhkəmənin fəaliyyəti ilə bağlı olmasıdır.

İkincisi, “beynəlxalq hüquqi yardım termini şərti xarakter daşıyır və sözün əsl mənasında “beynəlxalq” deyil, müxtəlif dövlətlərin orqanlarına köməyi ifadə edir” fikrinə [1, s.191] aydınlıq gətirmək lazımdır. Hansı ki, hüquqi yardımla bağlı yazılan bir çox tədqiqatlarda bu fikrə istinad edilərək, “beynəlxalq hüquqi yardım - baxılan iş ilə bağlı *sorğu əsasında* digər dövlətin məhkəmə və digər ədliyyə orqanlarına yardım edilməsi” [10, s.168] kimi müəyyən edilir. Qeyd olunan fikirlə çətinlik razılaşmaq olar. *Əvvəla*, təqdim edilən fikrin müəllifi belə, subyektlərin (sorğu edən və yardım edən) müxtəlif dövlətlərə mənsub olmasının beynəlxalq hüquqi yardımın zəruri ünsürü olmasını və bu səbəbdən ölkə daxilindəki hüquqi yardımdan fərqləndiyini qeyd edir [13, s.193]. Bir çox tədqiqat işlərində istinad olunan Rusiya hüquq ensiklopediyasında da qeyd olunduğu kimi, hüquqi yardım məhz dövlətlər arasında əməkdaşlığa kömək edən və beynəlxalq münasibətlərdə formalaşan normativ və təşkilati-hüquqi vasitələrin sistemidir [17, s.16]. Məhz bu baxımdan “beynəlxalq hüquqi yardımın beynəlxalq hüquq institutu olması” fikri [11, s.257] ilə razılaşmaq lazımdır. Əlbəttə bu zaman onun

ümumi və ya xüsusi hüquq sistemində aid edilməsi mübahisələndirilə bilər. *İkincisi*, hüquqi yardımın beynəlxalq sferada həyata keçirilməsi, onun tənzimlənməsində beynəlxalq hüquqi əsasların olmasını şərtləndirir. Bu kontekstdə hüquqi yardımın beynəlxalq hüququn prinsiplərinə və beynəlxalq müqavilələrə əsaslanması da onun beynəlxalq hüquqi xarakterli olmasını təsdiq edir. Əlbəttə, hüquqi yardımın əsas mənbəyi qismində beynəlxalq müqavilələr çıxış edir. Bu halda beynəlxalq müqavilənin “mənbə” [16, s.495] və ya “hüquqi əsas” [3, s.404] olaraq müəyyən edilməsi bir o qədər əhəmiyyət kəsb etmir. Düzdür, beynəlxalq hüquqi yardım bir qayda olaraq beynəlxalq müqavilə formasında həyata keçirilir. Hüquqi yardımın forma və istiqamətləri, yardımın həcmi və şərtləri və s. beynəlxalq müqavilə ilə müəyyən edilir. Bununla bağlı beynəlxalq müqavilə təcrübəsinə diqqət etsək şahidi olarıq ki, hüquqi yardıma aid müddəalar fərqli beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunur. Əlbəttə, burada daha konkret hüquqi rejim müəyyən etməsi baxımından hüquqi yardım haqqında ikitərəfli beynəlxalq müqavilələri birinci növbədə qeyd etmək lazımdır. Yeri gəlmişkən, AR bu sahədə kifayət qədər müqavilə təcrübəsinə malikdir. Ad və məzmunu baxımdan eyni olmasa da, AR-in bağladığı ikitərəfli müqavilələr eyni məqsədə xidmət edir. Bu müqavilələrin müddəaları həmçinin mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması və həmin obyektlərinin qaytarılması üzrə hüquqi fəaliyyətə də şamil edilir. Hərçənd, sonuncu məsələ ayrıca ikitərəfli beynəlxalq müqavilələrin də predmeti ola bilər. Əgər qeyd olunan ikitərəfli beynəlxalq müqavilənin müddələrinin qarşılıqlı hüquqi yardıma tətbiq edilməməsi ilə bağlı göstəriş olmazsa. Məsələn, AR Hökuməti və Belarus Respublikası Hökuməti arasında mədəni sərvətlərin talanması ilə mübarizə və onların geri qaytarılmasının təmin edilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında 2012-ci Sazişin [20] 4-cü maddəsinin 2-ci bədinə müvafiq olaraq, bu Saziş cinayət işləri üzrə hüquqi yardımın göstərilməsi və ekstradişiya məsələlərinə toxunmur. Hüquqi yardım çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr əsasında da göstərilə bilər. Bu növ beynəlxalq müqavilələrə Mülki və ticarət işləri üzrə məhkəmə və məhkəmədən

kənar sənədlərin ölkə sərhədlərindən kənar da verilməsi haqqında 15 noyabr 1965-ci il tarixli Haqq Konvensiyasını [15, s.528-535], Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 2002-ci il tarixli Kişinyov Konvensiyasını (AR 2004-cü ildən tərəfdardır) [2, s.236-288], Cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında 1959-cu il Avropa Konvensiyasını (AR 2003-cü ildən tərəfdardır) [2, s.155-166] göstərmək olar. Eyni zamanda beynəlxalq hüquqi yardım cinayətkarlıqla beynəlxalq hüquqi mübarizə üzrə fəaliyyəti tənzim edən çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr, məsələn, BMT-nin Transmilli mütəşəkkül cinayətkarlığa qarşı 2000-ci il Konvensiyası, əsasında göstərilə bilər. Bu kontekstdə sonuncu Konvensiyanın hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşlığına həsr olunan 27-ci maddəsinin 2-ci bəndində təsbit olunan müddəanı hüquqi yardıma da şamil etmək olar. Həmin müddəaya görə, bu Konvensiyanın praktiki tətbiqi məqsədilə qəbul edilməli olan hər hansı ikitərəfli və ya çoxtərəfli razılaşmaların olmadığı təqdirdə, Konvensiya, onun sferasına düşən cinayətlərlə bağlı qarşılıqlı əməkdaşlıq, *o cümlədən hüquqi yardım* üçün əsas kimi götürülə bilər. Yeri gəlmişkən, Mədəni sərvətlərlə bağlı cinayətlər haqqında 2017-ci il Nikosiya Konvensiyasına [23] əsasən (m.19), hüquqi yardımla, *o cümlədən cinayətkarın verilməsi ilə bağlı BMT-nin Transmilli mütəşəkkül cinayətkarlığa qarşı 2000-ci il Konvensiyasının 16-cı və 18-ci maddələrinin müddəaları mutatis mutandis* mədəni sərvətlərin qanunsuz dövryyəsinə də tətbiq edilir. Hüquqi yardımla bağlı çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələr içərisində predmetini mədəni irs obyektləri ilə bağlı cinayətkarlıqla mübarizə təşkil edən beynəlxalq müqavilələr: Mədəni sərvətlərə münasibətdə hüquq pozuntuları haqqında 1985-ci il Delfi Konvensiyası [22], Mədəni sərvətlərlə bağlı cinayətlər haqqında 2017-ci il Nikosiya Konvensiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sıraya aid edilməli olan MDB çərçivəsində qəbul edilən beynəlxalq müqavilələrin, məsələn, Mədəni sərvətlərin talanması ilə mübarizə və onların qaytarılmasının təmin edilməsində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçı-dövlətlərin əməkdaşlığı haqqında 2007-ci il Düşənbə Sazişinin [21] müddəaları cinayət işləri

üzrə hüquqi yardım məsələlərinə şamil edilmir (m. 4). Oğurlanmış və ya qanunsuz çıxarılmış mədəni sərvətlər haqqında 1995-ci il UNİDRUA Konvensiyası (AR 2000-ci ildən tərəfdardır) [4, c.2, s.463-473] isə oğurlanmış və ya qanunsuz çıxarılmış mədəni irs obyektlərinin restitusiyası və ya qaytarılması ilə bağlı mədəni irs obyektinin faktiki olduğu dövlətin məhkəməsinə tələb və ya xahişin verilə bilməsini təsbit etsə də, bu Konvensiya onun müddəalarına uyğun olaraq qəbul edilən qərarların tanınması və ya icrası ilə bağlı hər hansı öhdəlik yaratmır (m. 9). *Üçüncüsü*, hüquqi yardımın beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində (*institutional forma*) həyata keçirilməsi də əlavə olaraq onun məhz beynəlxalq hüquq institutu olmasını təsdiqləyir.

Beynəlxalq müqavilənin hüquqi yardımın başlıca mənbəyi olması kontekstində “hüquqi yardım beynəlxalq müqavilə əsasında göstərilir” [3, s.404] fikri düzgün şərh olunmalıdır. *Əvvəla*, beynəlxalq hüquqi yardım beynəlxalq müqavilə ilə yanaşı, beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri əsasında da göstərilə bilər. Belə ki, beynəlxalq yardımın subyektləri arasında hüquqi yardımla bağlı ikitərəfli müqavilənin olmaması, yaxud onlardan hər hansı birinin çoxtərəfli beynəlxalq müqavilədə iştirak etməməsi və ya mövcud beynəlxalq müqavilənin hüquqi yardımın bütün aspektlərini ehtiva etməməsi hallarında, hüquqi yardım beynəlxalq hüququn qədim prinsipləri: nəzakət və qarşılıqlı əsasında edilə bilər [16, s.498]. Mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövryyəsi ilə mübarizədə hüquqi əməkdaşlığın qarşılıqlıq prinsipinə əsaslanması Mədəni sərvətlərlə bağlı cinayətlər haqqında 2017-ci il Nikosiya Konvensiyasında da nəzərdə tutulur. AR-in milli qanunvericiliyi də beynəlxalq hüquqi yardımın qarşılıqlıq prinsipi əsasında edilə bilməsi (*hüquqi yardımın qeyri-müqavilə forması*) istisna etmir. Belə ki, cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında 2001-ci il Qanunu, m.1.2) [19], xarici dövlətin məhkəmə qərarlarının tanınması (Cinayət Prosesual Məcəllə, m.522.1-1, Mülki Prosesual Məcəllə, m.458.1) qarşılıqlıq prinsipi əsasında həyata keçirilir. Bununla bağlı milli qanunvericilikdə *de lege ferenda* iki əlavə və dəyişikliyin

edilməsini təklif etmək olar: 1) qeyd olunan prinsipin düzgün başa düşülməsi və təfsir edilməsi istiqamətində müvafiq qanunvericilik aktlarında Cinayət Prosesual Məcəllənin 522.1-1-ci maddəsində təsbit edilən “qarışıqlılıq” anlayışından istifadə edilsin. Belə ki, Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında 2001-ci il Qanununda “qarşılıqlı yardım prinsipi” (m. 1.2), Mülki Prosesual Məcəllədə isə “qarşılıqlı anlaşma” (m.458.1) terminindən istifadə edilir; 2) təəssüf ki, Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında 2001-ci il Qanununda hüquqi yardımın bu prinsip əsasında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmur. Qarışıqlılıq prinsipi ilə bağlı Cinayət Prosesual Məcəllənin 522.1-1-ci maddəsində təsbit olunan məzmununda müddəanın bu Qanunun 2.1-ci maddəsinə daxil edilməsi məqsədəuyğun olardı. *İkincisi*, son dövrlərdə hüquq ədəbiyyatında cinayətkarlıqla (xüsusi ilə kompyuter cinayətləri) mübarizədə hüquqi yardımın yeni formada, “yumşaq hüquq normaları” əsasında həyata keçirilməsinin mümkünlüyü qeyd olunur [8, s.485-488]. *Üçüncüsü*, beynəlxalq müqavilənin olması milli qanunvericiliyin tətbiq edilməsini istisna etmir. Beynəlxalq müqaviləyə nisbətə subsidiar formada olsa belə, milli qanunvericilik beynəlxalq hüquqi yardımın göstərilməsində hüquqi əsas olaraq çıxış edir. Belə ki, hüquqi yardımla bağlı beynəlxalq müqavilənin müddəaları milli qanunvericilik vasitəsilə realizə olunur. Beynəlxalq müqavilə nə qədər hüquqi yardımın məzmunu, şərtləri və s. bağlı ümumi göstərişləri nəzərdə tutursa, sorğu edilən prosesual hərəkətlər bir o qədər sorğu edilən dövlətin milli prosesual qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilir. Sorğu alanın səlahiyyətli orqanının hüquqi yardım zamanı öz dövlətinin milli qanunvericiliyini tətbiq edir. Bəzən sorğu alan sorğu verənin xahişi ilə onun qanunvericiliyini də tətbiq edə bilər. Amma bu tətbiq sorğu alanın qanunvericiliyinə zidd ola bilməz (Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 2002-ci il Kişinyov Konvensiyası, m. 8).

Üçüncüsü, hüquqi yardımın beynəlxalq xarakteri, onun dövlətlərarasında baş verməklə publik xüsusiyyətə malik olmasını və beynəlxalq cinayət hüququnun institutu olaraq tanınmasını şərtləndi-

rir. Amma mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi beynəlxalq cinayət hüququnun tənzi-metmə sferasına daxil olsa da, bəzi hallarda bu cinayətlərlə bağlı beynəlxalq hüquqi yardımın benefitsiarı qismində mədəni irs obyektlərinin mülkiyyətçisi çıxış edir. Nəzərə alsaq ki, bu obyektlərin mülkiyyətçi çox hallarda fiziki və hüquqi şəxslərdir və qanunsuz dövriyyə predmeti olan bu obyektlərin qaytarılması mülki prosesual vasitələrlə təmin edilir, o halda mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması və həmin obyektlərin geri qaytarılması üzrə beynəlxalq hüquqi yardım, publik (cinayət hüquqi) xüsusiyyətlərlə yanaşı, xüsusi (mülki hüquqi) xüsusiyyətlər də kəsb edir. Əslində hüquqi yardımla bağlı beynəlxalq müqavilə təcrübəsinə nəzər salsaq, bu xüsusiyyətin bütövlükdə beynəlxalq hüquqi yardım üçün xarakterik olması nəticəsinə gəlmək olar. Sadəcə bu sahədəki beynəlxalq müqavilələri iki istiqamətdə qruplaşdırmaq olar: 1) mülki və cinayət işləri üzrə hüquqi yardımla bağlı müddəaları bir arada birləşdirən beynəlxalq müqavilələr. Məsələn, Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 1993-cü il Minsk Konvensiyası və eyni adlı 2002-ci il Kişinyov Konvensiyası; 2) mülki və cinayət işləri üzrə hüquqi yardımını ayrılıqda tənzim edən beynəlxalq müqavilələr. Məsələn, Cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında 1959-cu il Avropa Konvensiyası, Mülki və ticarət işləri üzrə məhkəmə və məhkəmədənəknər sənədlərin ölkə sərhədlərindən kənar verilməsi haqqında 1965-ci il Haaqa Konvensiyası, Mülki və ticarət işləri üzrə məhkəmə qərarlarının icra edilməsi və yurisdiksiya haqqında 1988-ci il Luqano Konvensiyası və s. Qeyd olunan xüsusiyyət AR ikitərəfli beynəlxalq müqavilə təcrübəsi üçün də xarakterikdir. Məsələn, AR 2007-ci ildə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri ilə həm cinayət, həm də mülki və ticarət işləri üzrə hüquqi yardımla bağlı ayrıca müqavilələr bağlamışdır [2, s.572-591]. Postsovet məkanına daxil olan dövlətlərlə isə bir qayda olaraq 1993-cü il Minsk Konvensiyası modelinə uyğun olaraq mülki və cinayət işləri üzrə hüquqi yardımını özündə birləşdirən müqavilələr bağlanılır. Məsələn, AR və Litva Respublikası arasında mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi

yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 2001-ci il Müqaviləsi [2, s.505-532].

Dördüncüsü, eyni məqsədə xidmət etsə də, həm cinayət, həm də mülki işlər hüquqi yardımın məzmununu fərqli prosessual hərəkətlərdən ibarətdir. Belə ki, cinayət işləri üzrə hüquqi yardımın məzmununa əlavə olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək və ya hökmün icrasını təmin etmək üçün şəxslərin verilməsi (ekstradisiya), cinayət təqibi kimi prosessual hərəkətlər də daxildir. Xüsusi ilə cinayət işləri üzrə hüquqi yardımın məzmununu ilə bağlı istər hüquq ədəbiyyatında fərqli yanaşmalar mövcuddur. Yeri gəlmişkən, beynəlxalq müqavilə və milli qanunvericilikdə də bu məsələ fərqli yanaşılır. Məsələn, BMT-nin Transmilli mütəşəkkül cinayətkarlığa qarşı 2000-ci il Konvensiyasında cinayətkarın verilməsi, məhkumların verilməsi, cinayət təqibi və s. qarşılıqlı hüquqi yardımın məzmununa daxil edilmir. Oxşar yanaşma AR-in Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında 2001-ci il Qanunu üçün də xarakterikdir. Bundan fərqli olaraq Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında 2002-ci il Kişinyov Konvensiyası (m.6) “hüquqi yardımın həcmi” adı altında, bir tərəfdən, cinayət və mülki işlər üzrə hüquqi yardıma aid prosessual hərəkətləri, digər tərəfdən, yuxarıda qeyd etdiyimiz normativ sənədlərin hüquqi yardıma aid etmədiyi: cinayət məsuliyyə-

tinə cəlb etmək və ya hökmün icrasını təmin etmək üçün şəxslərin verilməsi (ekstradisiya), cinayət təqibi, cinayət işləri üzrə xarici məhkəmə qərarlarının tanınması və icrası kimi prosessual hərəkətləri birləşdirir. Hesab edirik ki, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizənin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla 2002-ci il Kişinyov Konvensiyasının mövqeyi ilə razılaşmaq olar. Bu baxımdan mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə hüquqi yardımın məzmununa aşağıdakı prosessual hərəkətlər daxil edilə bilər: 1) müxtəlif prosessual hərəkətlərin edilməsi ilə bağlı tapşırıqların yerinə yetirilməsi; 2) xarici məhkəmə qərarlarının tanınması və icrası; 3) xarici hüquq haqqında məlumatların verilməsi; 4) cinayət təqibi.

Beləliklə, mədəni irs obyektlərinin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizədə beynəlxalq hüquqi yardım bu sahədə beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın bir formasını təşkil edir. Beynəlxalq hüquqi əsaslara söykənən hüquqi yardım özündə bir dövlətin ədliyyə orqanlarının digər dövlətin ədliyyə orqanlarının sorğusu əsasında mülki və cinayət işləri üzrə yerinə yetirməli olduğu prosessual hərəkətləri ehtiva edir. Bu hərəkətlərə milli prosessual qanunvericiliyin tətbiq edilməsi, hüquqi yardımla bağlı beynəlxalq müqavilə normalarının və qarşılıqlılıq prinsipinin milli hüquqi sistemdə realizəsinə xidmət edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının hüquqi yardım sahəsində ikitərəfli beynəlxalq müqavilələrinin Toplusu. - Bakı, 2014. - 294 s.
2. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslük. II cild. Xüsusi hissə. – Bakı: Günəş-B nəşriyyatı, 2018. - 704 s.
3. Beynəlxalq hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər. Normativ sənədlər toplusu. - Bakı: Digesta nəşriyyatı, 2007. - 592 s.
4. Beynəlxalq sənədlər toplusu. I cild. – Bakı: Qanun, 2008. - 960 s.; II cild. – Bakı: Qanun, 2008. - 1064 s.; III cild. – Bakı: Qanun, 2008. - 1064 s.
5. Məcidov R.A. Gömrük işi serasında cinayətlərlə mübarizədə beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq: / Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru dis. / - Bakı, 2010. - 208 s.
6. Qocayev X.R. Azərbaycan Respublikasının mülki-prosessual qanunvericiliyi sferasında beynəlxalq hüquq normalarının implementasiyası: / Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru dis. / - Bakı, 2015. - 182 s.
7. Xəlilova Ş.A. Hüquqi yardım almaq hüququ: beynəlxalq standartlar və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi: / Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru dis. / - Bakı, 2016. - 160 s.

8. Волеводз А.Г. Противодействие компьютерным преступлениям: правовые основы международного сотрудничества. – М.: ООО Изд-во Юрлитинформ, 2001. – 496 с.
9. Жукова Д.В. Запрос об оказании правовой помощи по уголовным делам как форма международного сотрудничества в сфере уголовного судопроизводства со странами СНГ // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки, 2015, номер 4-2, (с.155-160), с.156. / <http://seconpapers.repec.org/articlescn01390816396767.htm>
10. Лазутин Л.А. Правовая помощь в международном уголовно-процессуальном праве // Московский журнал международного права. 2008. ((2):158-171) / <https://doi.org/10.24833/0869-0049-2008-2-158-171>
11. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. Учебник. – М.: Изд-во БЕК, 2005. – 371 с.
12. Марышева Н. И. Международно-правовая помощь по гражданским и уголовным делам: дисс...д-ра юрид. наук в форме научного доклада. М., 1996.
13. Марышева Н.И. Международная правовая помощь и ее виды // Проблемы международного частного право (сборник статей). М: Юридическая фирма Контракт, 2000. - с. 190-205
14. Матвейчев, Ю. А., Шкаплеров, Ю. П. Международная правовая помощь по уголовным делам. Монография. – Могилев: Могилев. институт МВД, 2017, с.7 [Электронный ресурс] http://www.institutemvd.by/images/NIO/Mezhdunarodnaya_pravovaya_pomosch_po_ugolovnim_delam.pdf.
15. Международное частное право. Сборник нормативных актов / сост. Г.К. Дмитриева, М.В. Филимонова. 3-е изд., пере. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. - 584 с.
16. Нешатаева Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс: Учебный курс в трех частях. М.: ОАО Издательский дом Городец, 2004. - 624 с.
17. Тлехуч З.А. Собираание докозательств по уголовным делам на территориях иностранных государств при оказании правовой помощи: / Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2021. - 175 с.
18. <https://e-qanun.az/framework/2804>
19. <https://e-qanun.az/framework/3550>
20. <https://e-qanun.az/framework/25149>
21. <https://docs.cntd.ru/document/902193136>
22. <https://rm.coe.int/168007a0fc>
23. <https://rm.coe.int/the-nicosia-convention-in-10-questions-and-answers-1680aae7f1>
24. <http://www.wcoomd.org/mediawcopicpublicrpdf/about-us/legal-instruments/conventions-and-agreements/johannesburg-johannesburg-convention>
25. <https://unesco.preslib.az/az/page/ZkVp5YPq2F>

Сима Сулейманлы

**Международно-правовая помощь в борьбе с незаконным оборотом
объектов культурного наследия**

В статье речь идет о международной правовой помощи в борьбе с незаконным оборотом объектов культурного наследия. Здесь определяется отличие правовой помощи от других видов помощи. Анализируются виды и особенности международной правовой помощи. Исследуются основы оказания правовой помощи. С этой целью проводится взаимное сравнение законодательства Азербайджанской Республики с международными договорами.

Sima Suleymanli

**International legal assistance in the fight against illegal trafficking
of cultural heritage objects**

The article deals with international legal assistance in the fight against illegal trafficking of cultural heritage objects. This defines the difference between legal aid and other types of assistance. The types and features of international legal assistance are analyzed. The basics of providing legal assistance are being investigated. For this purpose, the mutual comparison of the legislation of the Republic of Azerbaijan with international treaties is carried out.